

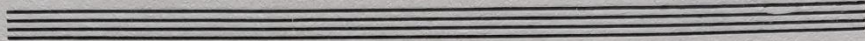
S

**FRIEDRICH ENGELS
IN DE STRUD VOOR
HET REVOLUTIONAIRE
MARXISME**

MANDELSKI

15

D. M A N O E I L S K I

FRIEDRICH ENGELS
IN DE STRIJD VOOR HET
REVOLUTIONAIRE
MARXISME

302

REDEVOERING, GEHOUDEN IN HET
ZEVENDE WERELDCONGRES DER
KOMMUNISTISCHE INTERNATIONALE
OP 5 AUGUSTUS 1935

1935
AMSTERDAM

1. ENGELS EN ZIJN ROL BIJ HET SCHEPPEN VAN HET WETENSCHAPPELIJK SOCIALISME.

Veertig jaar geleden stierf Friedrich Engels, de naaste medestrijder van Karl Marx, de grootste revolutionaire denker van de mensheid, de organisator en de leider van de internationale proletarische partij. De namen Marx en Engels zullen steeds als de namen van twee grote genieën van de scheppers van het wetenschappelijke socialisme en de stichters van de communistische wereldbeweging in de gedachtenis van de volkeren blijven.

Engels' revolutionaire werkzaamheid is onverbrekkelijk verbonden met het leven en de werkzaamheid van Marx.

“Oude overleveringen” — schreef 40 jaar geleden Lenin — „verhalen van verschillende treffende voorbeelden van vriendschap. Het Europese proletariaat kan zeggen, dat zijn wetenschap geschapen werd door twee geleerden en strijders, wier betrekkingen alle, zelfs de meest treffende verhalen van de oudheid over menselijke vriendschap overtreffen”. (1)

De 40ste gedenkdag van de dood van Engels, die wij heden beleven, valt samen met een ommekeer in de internationale arbeidersbeweging, een wending onder de invloed van de overwinning van het socialisme in de Sovjet-Unie en de diepste crisis van het kapitalisme van een zeer brede massa van de sociaaldemocratische en partijloze arbeiders naar het communisme, en met het steeds snellere verval van de 2e Internationale.

De overwinning van het proletariaat in de Sovjet-Unie, de groei van de communistische beweging in de gehele wereld zijn het rechtsreeks resultaat van het feit, dat de partij van de Bolsjewiki, de internationale partij van Lenin en Stalin, de leer van Marx en Engels tot het einde trouw zijn gebleven.

Het verval van de 2e Internationale, de nederlagen en het bankroet van haar partijen zijn het onvermijdelijk historisch gevolg van het feit, dat zij van de leer

van Marx en Engels zijn afgedwaald, het hebben vervlakt en verdraaid.

Hiervoor moeten thans miljoenen werkers boeten - in de greep van de crisis, aan de galgen in de kerkers van het fascisme, in de loopgraven van de ontbrandende imperialistische oorlogen.

De opportunisten van alle schakeringen van de 2e Internationale – Bernstein, Cunow, Kautsky, Vandervelde en huns gelijken beschuldigden Engels van alle doodzonden, stelden Marx en Engels tegenover elkander en trachtten zowel de een als de ander te „weerleggen" - in de grond van de zaak evenwel de revolutionaire geest uit het Marxisme te bannen. En het is geen toeval, maar volkomen wetmatig en onvermijdelijk dat de revisionisten in de 2e Internationale, die in de eerste tijd juist tegen Engels op het gebied van alle fundamentele vraagstukken van de theorie en de praktijk te velde trokken, naar de positie van samenwerking met de bourgeoisie overgingen en geleidelijk naar het moeras van de reactie afzakten.

Van het eerste begin van zijn revolutionaire werkzaamheid af voert Engels naast Marx de strijd voor de vestiging en de ontwikkeling van het wetenschappelijk socialisme op het gebied van de economie en de sociale wetenschappen, op het gebied van de filosofie en de natuurwetenschap, de strijd voor het steeds dieper indringen van het revolutionaire Marxisme in het bewustzijn van de proletarische massa.

In de strijd tegen de Duitse „ware" socialisten, — deze teergevoelige „hoge priesters van de menselijke rechtvaardigheid en het recht", deze hoogdravende profeten van de „klassenvrede" en de „vrede tussen de volkeren" in de kapitalistische maatschappij, deze pseudo-pacifisten en humanisten zonder ruggengraat, leert Engels de proletarische massa de meedogenloze haat tegen de klassenvijand, roept hij op tot definitieve breuk met hem en zijn ideologische lakeien, de priesters, advocaten, parlementariërs.

Tegen de Lassalleanen, de „koninklijk Pruisische socialisten die Bismarcks kurassierslaarzen likten, met hun „bijgeloof aan de staat „—met hun idealistische

vooroordelen en hun woordenkraam over het „algemene mensenrecht' met hun "ijzeren loonwet die de zelfstandige economische strijd en de zelfstandige vakorganisatie van de arbeidersklasse ontkent, voert Engels een felle strijd. Engels, die de politieke economie van Marx verdedigt en populariseert, die de nadruk legt op het onverbreekelijk verband van de economische en de politieke strijd van het proletariaat, legt het reformistische wezen van het Lassalleanisme bloot, zijn aanpassing aan de jonkerlijkburgerlijke staat, zijn verraad aan de proletarische revolutie.

Tegen het Proudhonisme en het Bakoenisme, deze kleinburgerlijke, reactionair-utopistische, anarchistische stromingen in de arbeidersbeweging, die de revolutionaire massastrijd door frases over „wederzijdse hulp door vreedzame coöperatie", over de „gelijkheid van de klassen", over de „vernietiging van iedere staat" vervangen, - verdedigt Engels de noodzakelijkheid van de politieke partij van het proletariaat, van de politieke strijd voor de dictatuur van de arbeidersklasse.

In de strijd tegen de pseudo-socialistische en de pseudo-revolutionaire theorieën bewees Engels, uitgaand van Marx' analyse van de economische verhoudingen van de burgerlijke maatschappij, de noodzakelijkheid van de gewelddadige omverwerping van de bourgeoisie en de wereldhistorische rol van het proletariaat als de doodgraver van het kapitalisme en de bouwer van de nieuwe, socialistische maatschappelijke orde. Tezamen met Marx bewees Engels, dat de klassenstrijd leidt tot de dictatuur van het proletariaat, als de staat van de overgangperiode van het kapitalisme naar het communisme, dat zonder de leiding door een eigen zelfstandige politieke partij het proletariaat in deze strijd niet zal overwinnen.

De werkelijke wetenschappelijke analyse, die tot de binnenste kern van de historische verschijnselen, van de economische en politieke processen doordringt paart zich bij Engels aan de vlamme hartstocht van de leider en leermeester van het proletariaat, die de arbeidersmassa tot de revolutionaire

strijd oproept. Het wetenschappelijk socialisme belicht het gehele verleden, het heden en de toekomst van de menselijke maatschappij, toont het proletariaat, wat de uitgebuite en geknechte klassen vóór hen waren, wat het zelf is en wat het moet worden. En daarom zo leerde Engels aan de arbeiders, handelt overeenkomstig deze revolutionaire theorie, strijdt voor de proletarische dictatuur en jullie bevrijding zal de bevrijding van de gehele mensheid zijn, het einde van iedere onderdrukking, en van elk geweld!

Deze gedachte van de eenheid van de revolutionaire theorie en de revolutionaire actie loopt als een rode draad door alle wetenschappelijke werken, door alle polemische artikelen en alle partij-directieven van Engels.

Op het gebied van de politieke economie formuleert Engels de voor alle uitbuiters-maatschappijen geldende wet:

„Iedere vooruitgang van de productie betekent tegelijk een achteruitgang in de toestand van de onderdrukte klasse, d.w.z. van de grote meerderheid. Iedere weldaad voor de een is noodzakelijk een kwaad voor de anderen, iedere nieuwe bevrijding van de ene klasse een nieuwe onderdrukking voor een andere klasse
(2)

Deze innerlijke tegenstelling van de uitbuitersmaatschappij verkrijgt onder het kapitalisme haar meest krasse uitdrukking. De levende drager van deze tegenstelling is het proletariaat; de klasse, die van alle productiemiddelen is beroofd en daarom van alle uitgebuite klassen ook de meest revolutionaire klasse is, die de geschiedenis ooit heeft gekend.

Engels zegt:

“Terwijl de kapitalistische productiewijze meer en meer de grote meerderheid van de bevolking in proletariërs verandert, schept zij de macht, die deze omwenteling op straffe van ondergang moet voltrekken”. (3)

In een van zijn vroegste werken geeft Engels een, in haar gruwelijke waarachtigheid schokkende karakteristiek van de toestand van de arbeidersklasse onder het kapitalisme. Sindsdien zijn meer dan 90 jaren

voorbijgegaan. Lees nu deze karakteristiek voor aan een willekeurige arbeider van een kapitalistisch land en hij zal daarin, als in een spiegel, zichzelf en het lot zien, waartoe het kapitalisme hem veroordeelt:

“Wanneer een enkeling een ander lichamelijk schade toebrengt en wel zulk een schade, die voor de beschadigde de dood ten gevolge heeft, dan noemen wij dat doodslag; wanneer de dader van te voren wist, dat de schade dodelijk zou zijn, dan noemen wij zijn daad moord. Wanneer echter de maatschappij honderden proletariërs in een toestand brengt, waarin zij noodzakelijkerwijs aan een ontijdige, onnatuurlijke dood ten offer vallen, een dood, die evenzeer gewelddadig is, als de dood door het zwaard of de kogel, — wanneer zij duizenden van de nodige levensvoorwaarden berooft, hen in verhoudingen plaatst, waaronder zij niet kunnen leven, wanneer zij hen door de sterke arm van de wet dwingt, om in deze verhoudingen te blijven totdat de dood intreedt, die het gevolg van deze verhoudingen moet zijn, wanneer zij weet, slechts al te goed weet, dat deze duizenden aan zulke voorwaarden ten offer moeten vallen en toch deze voorwaarden laat voortbestaan, — dan is dit even zo goed moord als de daad van een enkeling, alleen een bedekte, geniepige moord, een moord waartegen zich niemand kan verdedigen, die geen moord schijnt te zijn, omdat men de moordenaar niet ziet, omdat de dood van het slachtoffer er uitziet als een natuurlijke dood”. (4)

Onder het kapitalisme staan de productiemiddelen, de machines, de grond, tegenover de arbeider als een vreemde, hem vijandige kracht. De hoogste verschijningsvorm van dit antagonisme zijn de periodieke crisissen, die de uitbuitersorde tot in haar grondslagen doen wankelen en aan de heersende klassen heel hun onbekwaamheid tonen om de krachten te beheersen, die zij zelf in het leven hebben geroepen, — krachten die als blind natuurgeweld over de gehele mensheid woeden, bloeiende landen, steden en dorpen verwoesten en miljoenen mensen tot ondergang en ontaarding veroordelen.

Engels toonde aan, hoe de ontwikkeling van het proletariaat, welks levensomstandigheden het naar de sociale revolutie drijven, en de ontwikkeling van de productiekrachten, die boven het raam van de kapitalistische maatschappij zijn uitgegroeid, dit raam onvermijdelijk doen springen en tot de sociale revolutie moeten leiden.

En in verband daarmee stelden Marx en Engels als „naast bijliggend einddoel": het omverwerpen van de macht van de bourgeoisie en het instellen van de dictatuur van het proletariaat. Dit is de hoofdzaak in het Marxisme.

In de strijd voor het revolutionaire Marxisme werkt Engels met de grootste duidelijkheid het vraagstuk uit van de wisselwerking tussen de economie en de politiek, in de gehele geschiedenis van de maatschappelijke ontwikkeling, en op deze grondslag het vraagstuk van het wezen van de staat van de uitbuitersklassen. In een geniale schets geeft hij ook in algemene trekken de opbouw van het socialisme.

De uiterst diepgaande analyse van Engels, die de gehele zogenaamde „civilisatie" omvat, d.w.z. de geschiedenis van de uitbuitersklassen en hun staten, leidt tot de conclusie, dat het verdwijnen van klassen en de staat even historisch noodzakelijk is als hun ontstaan en hun ontwikkeling tot op de huidige tijd,

“Wij naderen thans — schreef Engels — met rasse schreden een trap van ontwikkeling van de productie, waarop het bestaan van deze klassen niet alleen heeft opgehouden, een noodzakelijkheid te zijn, maar een rechtstreekse belemmering van de productie wordt”. (5)

Het is bekend, welk een woedend gehuil, welk een razernij en verbolgenheid deze stelling van het Marxisme van de onvermijdelijkheid van het verdwijnen van de klassen en staten heeft verwekt en nog verwekt bij alle veile advocaten van de burgerlijke orde en de burgerlijke eigendom, - welk een stompzinig wanbegrip zij heeft gevonden en ook thans nog vindt bij alle Bernstein's en

Kautsky's, voor wie de burgerlijke, een beetje verfraaide en hervormde staat de hoogste volmaking is van de menselijke vooruitgang.

Engels stelde in zijn strijd tegen de sociaaldemocratische opportunisten zowel als tegen de anarchisten het vraagstuk van de dictatuur op de voorgrond, en in het bijzonder het vraagstuk van het grondige onderscheid tussen de staat van de uitbuiters en de proletarische staat. De leer van het revolutionaire Marxisme van de staat en de revolutie, en in het bijzonder de prachtige schetsen van Engels met betrekking tot het vraagstuk van de proletarische democratie, in tegenstelling tot de burgerlijke democratie, verkregen een geniale ontwikkeling in de werken van Lenin en Stalin.

Welk een onweerlegbare bevestiging vindt juist nu, onder de verhoudingen van het offensief van de reactie en het fascisme in de kapitalistische landen, de leer van het Marxisme-Leninisme van de staat als het orgaan van de uitbuitersklasse ter onderdrukking van de uitgebuite klasse! Hoe smadelijk zijn in de wind verstoven de leugenachtige spitsvondigheden van de sociaaldemocratische filisters over de staat als de „vertegenwoordiger van de algemene belangen van het Volk", die zogenaamd de belangen van de antagonistische klassen verzoent en boven hen staat. En hoe juist gaan heden ten dage, vooral in de fascistische landen, de woorden van Engels in vervulling: dat de staat door afdelingen gewapende mensen, politie, leger, gevangenis en rechtbanken wordt gevormd. De fascistische landsknechten van het financiers-kapitaal, de Gestapo, de verdedigings-afdelingen van Hitler en Göring, de fascistische folterkamers, de concentratiekampen en de schavotten dat alles onthult het werkelijke wezen van de uitbuitersstaat, die zich van het klatergoud van de burgerlijke democratie heeft ontdaan, - de laatste resten vertrapt, die door de werkers in jarenlange bloedige strijd waren veroverd. En wat zullen zij tegenover deze onverbiddelijke feiten zeggen, die het Marxisme hebben vervlakt en verdraaid, - die de weg van de proletarische revolutie afwezen en samen met Noske en Severing de burgerlijke staat tegen de stormaanval van de revolutionaire massa verdedigden?

Marx en Engels, die de dictatuur van het proletariaat tegenover de dictatuur van de bourgeoisie plaatst, streden hun leven lang voor het scheppen van een partij, die de massa naar de verovering van de macht en naar het instellen van de proletarische dictatuur kon leiden. Na de Commune van Parijs hameren alle aanwijzingen van Engels inzake de eerstkomende doelstellingen van het proletariaat in de socialistische revolutie op één punt: het gebruik maken van de ervaring van de Commune van Parijs, die aan het program van de nieuwe massapartijen van het proletariaat ten grondslag moet liggen.

“De sociaaldemocratische filister ondergaat wederom in de laatste tijd een panische schrik bij de woorden: dictatuur van het proletariaat. Welnu, mijne heren, wilt ge weten, hoe deze dictatuur er uit ziet? Kijkt naar de Commune van Parijs. Dat was de dictatuur van het proletariaat”... schreef Engels niet lang voor zijn dood op de 20ste gedenkdag van de Commune van Parijs. (6) Alleen de Bolsjewiki hebben reeds in het jaar 1903 de eis van de dictatuur van het proletariaat in hun program opgenomen. In 1917 haalde Lenin de woorden van Engels en Marx aan over de ervaringen van de Commune van Parijs en schreef: “Bij de herziening van ons partijprogram moet men onvoorwaardelijk de raad van Engels en Marx in aanmerking nemen, om nader tot de waarheid te komen, om het Marxisme te herstellen en het te reinigen van de verminkingen, om de strijd van de arbeidersklasse voor haar bevrijding juister te leiden”(7)

Alleen de Bolsjewiki onder leiding van Lenin en Stalin stelden als naast bijliggend doel der proletarische revolutie het scheppen van een staat „van het type van de Commune" vulden de ervaring van de Commune aan met de uiterst rijke ervaring van twee Russische revoluties en wisten de miljoenenmassa van het proletariaat en de arme boeren te leiden naar het breken van de burgerlijke staat en het instellen van de proletarische dictatuur in de vorm van de Sovjets. Engels sprak er over, dat de klassenstrijd van het proletariaat een geweldige vlucht zal nemen, wanneer het proletariaat de macht in handen neemt en door

middel van zijn dictatuur met de radicale omvorming van alle productieverhoudingen begint.

Heden ten dage neemt het scheppende Marxisme op een zesde deel van de aarde in onverzoenlijke revolutionaire strijd in het grote laboratorium van de socialistische arbeid en het socialistische denken, onder de leiding van Lenin en Stalin, dagelijks een meer wereldomvattende, historische vlucht. Het zegevierende proletariaat schept het tijdperk, waarvan Engels zegt:

“ . . Het proletariaat maakt zich van de openbare meester en verandert krachtens deze macht de maatschappelijke productiemiddelen, die de bourgeoisie uit de handen glijdt, in maatschappelijk eigendom. Door deze handeling bevrijdt het de productiemiddelen van hun vroegere kapitaaleigenschap en geeft aan hun maatschappelijk karakter volkomen vrijheid om zich te ontwikkelen. Een maatschappelijke productie volgens een vooraf bepaald plan wordt nu mogelijk"(8).

Dat hebben de Bolsjewiki gedaan. Zij hebben de kapitalisten en de landheren onteigend, de materiële productiekrachten en de grootste scheppende kracht van de geschiedenis, het proletariaat, bevrijd van de boeien van het kapitaal en het socialistische plan gebracht in de plaats van de kapitalistische anarchie.

“De maatschappelijke toeigening van de productiemiddelen ruimt niet alleen de thans bestaande kunstmatige belemmering van de productie uit de weg maar ook de positieve verkwisting en vernieling van productiekrachten en producten, die tegenwoordig een onvermijdelijk begeleidend verschijnsel van de productie zijn en die hun hoogtepunt gedurende de crisissen bereiken. Zij maakt verder een massa productiemiddelen en producten voor de maatschappij vrij, doordat zij de dolzinnige luxe en verspilling van de thans heersende klassen en hun politieke vertegenwoordigers uit de weg ruimt" (9).

Dat hebben de Bolsjewiki gedaan. In het land van het zegevierende proletariaat zijn de crisissen en de werkloosheid voor altijd uit de weg geruimd, zijn de uitbuitende, parasiterende klassen gelijkwideerd, - is geen plaats voor zinneloze

verspilling van de producten van de arbeid, - heerst als resultaat van de socialistische reconstructie van de volkshuishouding onbeperkt de socialistische productievorm.

Engels sprak over zo'n organisatie van de productie:

“...Waaronder niemand zijn aandeel aan de productieve arbeid op anderen kan afwentelen, -waaronder anderzijds de productieve arbeid in plaats van een middel tot knechting, een middel wordt ter bevrijding van de mensen (10) *Dat hebben de Bolsjewiki gedaan.* Van een vloek, die hij onder het kapitalisme was, werd de arbeid in het socialistische land tot een zaak van eer, van roem en heldenmoed, en in de grote school van de socialistische wedijver ontstaan nieuwe vormen van de collectieve arbeid.

De Bolsjewiki verwezenlijken de geniale schetsen van Marx en Engels omtrent de noodzakelijkheid om de tegenstelling tussen de stad en het platteland te overwinnen, de productiekrachten planmatig te verdelen, voorwaarden te scheppen voor de alzijdige geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van de mensen. Maar deze wonderbaarlijk profetische ontwerpen hebben de in en buiten de partij staande Bolsjewiki concreet in het leven omgezet, terwijl zij ze verrijkten met de scheppende gedachten van de geniaalste geesten van de huidige tijd, van Lenin en Stalin, en aanvulden met de levende ervaring van de revolutionaire strijd van de massa.

Engels sprak er over, dat de mensen, die geroepen zijn om de grondslagen van de uitbuiters-maatschappij tot in de grond te vernietigen en de klasseloze, socialistische maatschappij op te bouwen, over een buitengewone kracht van theoretisch vooruitzien en een ijzeren wilskracht zullen beschikken.

Het is onze partij, de partij van de Bolsjewiki met Lenin en Stalin aan het hoofd, die de geniale blik van Engels zag, toen deze door het gordijn van de komende tientallen van jaren heendrong! (Stormachtig applaus.)

Het zijn de miljoenen, die het socialisme in het land van de proletarische dictatuur hebben opgebouwd, waarover Engels sprak.

Het is dit intreden in het strijdperk van de geschiedenis van de mensen, die over de gehele aardbol het grote doel verwezenlijken, dat Marx en Engels hebben geschetst.

2. DE LEIDER VAN HET PROLETARIAAT EN DE MEESTER VAN DE PROLETARISCHE TACTIEK.

Engels was niet alleen een zeer groot theoreticus van het proletariaat. Evenals Marx was hij in de eerste plaats een revolutionair. Evenals bij Marx was ook bij Engels het eigenlijke element de strijd, de hardnekkige, consequente, hartstochtelijke strijd voor het communisme.

De eerste helft van de jaren '40. De jonge Engels ontplooit zijn vleugels. Hij breekt met het Christelijk-Pruisische filister-milieu, baant zich de weg naar het proletarische socialisme. Ontmoeting met Marx. Het strijdbondgenootschap wordt gesloten, de grote kameraadschap van de twee genieën van het proletarische communisme. Tezamen organiseren en leiden zij de „Bond van de communisten”, tezamen werken zij het beroemde „Manifest van de Communistische Partij” uit, het eerste programmatische document van het internationale communisme.

De revolutie van 1848. Engels bevindt zich in de rijen van de redactie van de „Neue Rheinische Zeitung”, waar hij tezamen met Marx de uiterst linker vleugel van de democratie ondersteunt, -onbarmhartig hun schommelingen ontmaskert, - de bijzondere belangen van het proletariaat in de burgerlijke revolutie verdedigt.

De jaren '60. De eerste internationale proletarische partij wordt gevormd, de *1ste Internationale*, aan welk werk Engels tezamen met Marx een levendig aandeel neemt. In de 1ste Internationale behaalt de leer van Marx en Engels de beslissende overwinning op alle tegenstanders.

De Commune opent een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de mensheid. Er ontstaat een nieuwe taak: - in enkele staten de overgang naar het scheppen van proletarische massapartijen, op welke ontwikkeling Engels een beslissende invloed uitoefent.

Reeds in 1846 formuleerde de 26-jarige Engels met wonderbaarlijke klaarheid de taak van de communisten:

“1) De belangen verdedigen van de proletariërs tegenover die van de bourgeoisie. 2) Dit bereiken door het opheffen van de particuliere eigendom en het vervangen daarvan door de goederengemeenschap. 3) Geen ander middel van de bereiking van deze doeleinden te erkennen, dan de gewelddadige democratische revolutie” (11).

Vele jaren daarna zei Engels:

“Wij willen de opheffing van de klassen. Welk middel is er om dit doel te bereiken? De politieke heerschappij van het proletariaat.... Maar de hoogste handeling van de politiek is de revolutie. Wie dit erkent, moet streven naar zulke politieke handelingen, die de revolutie voorbereiden, die de arbeiders opvoeden voor de revolutie, zonder welke de arbeiders op de dag na de slag steeds door de Favre's (12) en de Pyats (13) zullen worden bedrogen.... . De partij mag zich niet als aanhangsel van deze of gene burgerlijke partij constitueren, maar moet dit doen als onafhankelijke partij, die haar eigen doel, haar eigen politiek heeft”(14).

En aan deze taak was geheel de strijd van Engels gedurende een halve eeuw gewijd. Wat Engels als politicus van de arbeidersklasse kentekent, - dat werd door Lenin klaar geformuleerd. Dat is -

“een buitengewoon diep begrip van de *fundamentele omvormingsdoeleinden* van het proletariaat en een buitengewoon buigzame bepaling van het *gegeven oogmerk* van de tactiek vanuit het gezichtspunt van de revolutionaire doeleinden en zonder de geringste concessies aan het opportunisme en de revolutionaire frase”(15)

Verder wil ik even langer stil blijven staan bij Engels als *meester van de proletarische tactiek*. Voor onze partijen, voor de leiding van onze secties valt er iets te leren uit de schitterende voorbeelden van tactische kunst van de grote proletarische legeraanvoerder.

Uit de rijke schatkamer van de tactische stellingen, die Engels uitwerkte en in zijn praktische werkzaamheid toepaste, wil ik slechts enkele vraagstukken

aanroeren, die rechtstreeks betrekking hebben op *de centrale taak van het 7e Congres*: op de taak van de voorbereiding en de organisatie van de arbeidersklasse en alle werkers voor de beslissende gevechten.

Er waren in het tijdperk van Engels een niet gering aantal mensen, en ook nu zijn er niet weinigen, die zich de proletarische revolutie *niet dialectisch, maar mechanisch* voorstellen: in het ene kamp de bewuste, consequente, „zuivere” revolutionairen, in andere kamp één compacte reactionaire massa; generlei veranderingen in de verhouding van de klassenkrachten, want alle klassen hebben eens-en-voor-altijd de voor haar in het revolutionaire schema gereedgemaakte posities ingenomen; generlei schommelende tussenlagen, want zij allen zijn van tevoren in de catalogus van de reactie opgenomen; generlei voorhoede en reserves, want zij allen maken één compacte revolutionaire massa uit; generlei massa, die eerst tot de revolutie komt, want zij is van tevoren geheel-en-al opgenomen in het kamp van de revolutionaire voorhoede; generlei étappes in de ontwikkeling van de revolutionaire strijd, daar de massa op een halsbrekende wijze naar de hoogste étappe van de „laatste, beslissende strijd” is overgebracht; generlei dagelijks werk van de revolutionaire partij ter verheldering en voorbereiding van de massa voor de strijd, daar de massa slechts op een aanleiding wacht, om zich onder leiding van de aarts-revolutionaire aanvoerders in de strijd te storten; generlei organisatorische voorbereiding, die de groei van de beweging versnelt, want voor ons werkt het elementaire van deze beweging. Dit type van mensen had Engels op het oog, toen hij zich vrolijk maakte over het volgende schema van de ontwikkeling van de revolutie: — „Alle officiële partijen *hier* op een hoop verenigd, zoals daar de socialisten in strijd-kolonne; een grote beslissende slag, overwinning over de hele linie op één maal! In de werkelijkheid gaan de zaken niet zo eenvoudig. In de werkelijkheid begint omgekeerd, ... de revolutie daarmee, dat de grote meerderheid van het volk en ook de officiële partijen zich keren tegen de daardoor geïsoleerde regering en haar ten val brengen, en eerst nadat diegenen

onder de officiële partijen, die nog mogelijk zijn gebleven, zich onder elkaar, tegen elkaar en na elkaar te gronde hebben gericht, eerst dáárna komt de grote beslissing... .. tot stand en daarmee de kans van onze heerschappij. Zouden wij... .. de revolutie terstond met haar laatste handeling willen doen beginnen, dan zou het zeer slecht met ons aflopen... .."(16)

Deze schitterende stellingen van Engels over de loop en de ontwikkeling van de revolutie heeft Lenin meer dan 30 jaar later nog helderder en vollediger ontwikkeld:

“Geloven, dat de sociale revolutie denkbaar is zonder opstanden van kleine naties in de koloniën en in Europa, zonder revolutionaire uitbarstingen van delen van de kleine burgerij met *al haar vooroordelen*, zonder de beweging van onbewuste proletarische en half-proletarische delen van de massa tegen de onderdrukking door de landheren en de kerk, de monarchistische en de nationale onderdrukking enz., — zo denken, betekent *afzien van de sociale revolutie*. Het zou zeker zo moeten zijn, dat zich op één plaats een leger opstelt en zegt: “Wij zijn voor het socialisme”, en op een andere plaats een ander leger, dat zegt: „Wij zijn voor het imperialisme”, en dat zou dan de sociale revolutie zijn!. . . Wie een „zuivere” sociale revolutie verwacht, die zal ze nooit beleven. Die is een revolutionair met het woord, die de werkelijke revolutie niet begrijpt”. (17)

En verder:

“De socialistische revolutie in Europa kan niets anders zijn dan een uitbarsting van de massastrijd van alle en allerlei onderdrukten en ontevreden. Delen van de kleine burgerij en achterlijke arbeiders zullen onvermijdelijk daaraan deelnemen: - zonder zulk een deelname is een massastrijd niet mogelijk, - is er geen enkele revolutie mogelijk; - en het is even onvermijdelijk, dat zij in de beweging hun vooroordelen brengen, hun reactionaire fantasieën, hun zwakheden en fouten. Maar objectief zullen zij het kapitaal aanvallen en de klassenbewuste voorhoede van de revolutie, het vooraanstaande proletariaat, dat deze objectieve waarheid van de menigvuldige en disharmonische, bonte en

uiterlijk verbrokkelde massa's tot uitdrukking brengt, zal hem weten te coördineren en te leiden, de macht te veroveren, de banken in bezit te nemen, de bij allen (zij het ook uit verschillende oorzaken!) gehate trusts te onteigenen en andere dictatoriale maatregelen ten uitvoer te brengen, die in hun totaal de omverwerping van de bourgeoisie en de overwinning van het socialisme uitmaken, een overwinning, die zich nog lang niet terstond van alle kleinburgerlijke afval zal „zuiveren“(18).

Deze, wat hun diepte betreft, prachtige woorden van Engels en Lenin bevatten de fundamentele elementen van het antwoord op de vraag: hoe wij heden-tendage met succes tegen het offensief van het kapitaal, tegen het fascisme en het oorlogsgevaar moeten strijden. Hierin ligt ook reeds de noodzakelijkheid besloten van een juiste tactiek van de proletarische partij met betrekking tot de massa van haar eigen klasse en die van de bondgenoten, en de taak van het totstand-brengen van een breed algemeen volksfront van de strijd, benevens het kundig gebruik maken van de internationale tegenstellingen in het belang van de versterking van de posities van het proletariaat. Onze gehele ervaring heeft meer dan eens bevestigd, dat een partij, die uitgaat van simplistische, naïeve voorstellingen over de revolutie, niet in staat is om op te treden als haar organisator en leider. Er is niets zo gevaarlijk voor een levende en strijdende als een levenloze, van tevoren klaar gemaakte en langs speculatieve weg verkregen formule: zij verduistert de gehele levende en bonte menigvuldigheid van de voorwaarden en vormen van de strijd.

Het is onjuist, te menen, dat de revolutie zich langs een rechte lijn zal ontwikkelen, - als een uit een boog geschoten pijl; dat er in het zich ontwikkelende revolutionaire proces geen stilstand, geen onderbrekingen, terugtochten zijn, om daarna met des te grotere sprongen vooruit te gaan. Het is onjuist, te menen, dat de tactiek van de revolutionaire partij niet moet worden opgebouwd op de bestaande verhouding van de klassen-krachten, maar op de verhouding, die wij zouden wensen, dat er was. Het is onjuist, te menen, dat het

voor de proletarische partij voldoende is, zowel bij het proces van de voorbereiding van de revolutie, als ook bij haar ontwikkeling zelf alleen op de krachten van de voorhoede te steunen en niet op de meerderheid van de arbeidersklasse. Het is onjuist te menen, dat de proletarische partij door de andere klassenkrachten over het hoofd te zien, — door niet te pogen, de heen en weer schommelende klassen, zij het ook slechts tijdelijk, naar de kant van de revolutie over te halen, een duidelijke situatie- „klasse tegen klasse“- scheidt. Het is onjuist, te menen, dat men de revolutie kan voorbereiden en ten uitvoer brengen, zonder een nuttig gebruik te maken van de tegenstellingen in het kamp van de tegenstander, zonder tijdelijke, partiële compromissen met andere, zich revolutionerende klassen en groepen en hun politieke organisaties.

In 1889 gaf Engels, in een brief aan de Deense socialist Trier de aanbeveling: in het belang van de arbeidersklasse gebruik te maken van andere partijen, - “.....momenteel andere partijen te ondersteunen bij maatregelen, die óf rechtstreeks voordelig zijn voor het proletariaat, óf in de zin van de economische ontwikkeling of de politieke vrijheid, een stap vooruit betekenen “.

“Ik ben echter — voegt Engels er aan toe - slechts dan hier voor, indien het voordeel voor ons rechtstreeks, of voor de historische ontwikkeling van het land in de richting van de economische politieke revolutie, onaanvechtbaar en de moeite waard is. En voorondersteld: dat het proletarische klassenkarakter van de partij daardoor niet twijfelachtig wordt gemaakt. Dit is voor mij de absolute grens”(19)

De versterking van het klassenkarakter van de partij, - de verhoging van het klassenbewustzijn van het proletariaat, - van zijn strijdvaardigheid, - de versterking van zijn positie, - de verzwakking van de positie van de klassenvijand, dat is het criterium, dat Engels noodzakelijk acht bij het beslissen van de kwestie van de toelaatbaarheid van het een-of-ander compromis.

Maar deze tactiek is ten zeerste vijandig aan de idee van de klassensamenwerking van het proletariaat met de bourgeoisie, die de

internationale sociaaldemocratie volgde, want de sociaaldemocratische politiek berooft de partij van haar klassenkarakter, — zij versterkt de positie van de bourgeoisie, verzwakt en demoraliseert het proletariaat. Deze revolutionaire tactiek heeft niets gemeen met de politiek van het „kleinste kwaad" met het stemmen voor Hindenburg, de blokvorming met Brüning, want door de politiek van het „kleinste kwaad" heeft de sociaaldemocratie de ene positie van het proletariaat na de andere aan de bourgeoisie uitgeleverd, de weg voor het fascisme gebaad en de nederlaag van het proletariaat voorbereid.

Deze gedachte van Engels ontwikkelt Lenin 30 jaar later op grond van de ervaringen van drie Russische revoluties; en hij leert aan de jonge communistische partijen een soepele en tot manoeuvreren in staat zijnde tactiek, die hen zou kunnen helpen om de kinderziekte van de „linkse stroming" te overwinnen en de strijd voor de omverwerping van de bourgeoisie op werkelijk bolsjewistische wijze te voeren.

“Oorlog voeren, — zei Lenin — om de internationale bourgeoisie ten val te brengen, - een oorlog die honderd maal moeilijker, langduriger, ingewikkelder is dan de hardnekkigste van de gewone oorlogen tussen de staten, — en dan van te voren het laveren, het uitbuiten van de belangentegenstellingen (ook die van tijdelijke aard) tussen de vijanden, het pakteren en compromissen sluiten met mogelijke (zij het dan ook tijdelijke onstandvastige, wankelende, voorwaardelijke) bondgenoten af te wijzen, — is dit soms niet het toppunt van belachelijkheid?... “

“Een machtiger tegenstander kan men slechts onder de grootste krachtsinspanning overwinnen en bij het onvoorwaardelijk, zo zorgvuldig, zorgzaam, voorzichtig, behendig mogelijk gebruik maken van ook de geringste — „scheur" bij de vijanden, van elke belangentegenstelling tussen de bourgeoisie van de verschillende landen, tussen de verschillende groepen of lagen van de bourgeoisie binnen de grenzen van elk land afzonderlijk, - en van elke, ook de kleinste mogelijkheid, om onder de massa een bondgenoot te

winnen, zij het ook een tijdelijke, wankelende, onzekere, onbetrouwbare, voorwaardelijke bondgenoot. Wie dit niet heeft begrepen, ook geen grein van het Marxisme en van het wetenschappelijke, moderne, socialisme in het algemeen begrepen”(20)

Wanneer u zich indenkt, kameraden, in deze woorden van en Lenin, - die op ons tijdvak, op de politiek toepast, die ons Congres nu voor de naaste periode aanwijst, dan begrijpt u, dat deze, door de ervaring van de gehele internationale arbeidersbeweging in de loop van vele tientallen van jaren beproefde tactiek nu aan de Communistische Internationale en aan al haar secties de allergrootste mogelijkheden opent om uit de agitatie- en propagandaperiode van onze ontwikkeling te treden en tot een machtige factor te worden in het gehele tegenwoordige politieke leven, zowel in ieder land afzonderlijk als in de gehele wereld. (Applaus.) Maar juist omdat wij thans de brede weg van de grote massapolitiek betreden, omdat wij er ons op voorbereiden om niet met duizenden, maar met miljoenen te rekenen, omdat wij aanvagen, die lagen onder onze invloed te brengen, die gisteren nog, hetzij in de rijen van de sociaaldemocratie, hetzij buiten elke politiek stonden, moeten de secties van de Komintern een bijzondere opmerkzaamheid aan de dag leggen tegenover mogelijke rechtse en opportunistische verdraaiingen van onze massapolitiek, — tegenover verdraaiingen, die het toenemen van onze invloed onder de massa en het opvoeren van de strijdvaardigheid van het proletariaat, en daardoor de ontwikkeling van de voorwaarden van de proletarische resolutie zullen tegenhouden. En hier moeten wij ons nog eens wenden tot onze leermeester Engels en ons zijn strijd tegen het opportunisme, de onbarmhartige, onverzoenlijke strijd voor de geest brengen, die een halve eeuw van zijn leven van politiek strijder heeft vervuld.

Engels doorzag volkomen de kleine burger, die in tientallen van verschillende gedaanten zich in de arbeidersbeweging poogde vast te zetten, haar te verzwakken en te desorganiseren. Marx en Engels rukten met vernietigende

scherpte en onnavolgbaar sarcasme deze kleinburger het masker van het gelaat, die achter een onbedwongen gemoedelijkheid alle kleingeestige grimassen en manieren van de filister verbergt, Deze kleinburger kan zich iedere laaghartigheid veroorloven, want hij meent, dat hij „uit redelijkheid" laaghartig is.

“Zelfs de domheid wordt tot een voordeel, omdat zij een treffend bewijs is van een vaste overtuiging. Achter elke bijbedoeling heeft hij de overtuiging van haar innerlijke redelijkheid en hoe meer hij de een of andere valsheid, en een laaghartige vuiligheid van plan is, des te vrijmoediger en openhartiger kan hij optreden... ” „Deze kleinburger is een verzamelgoot, waarin alle tegenstellingen van filosofie, de democratie en de woordenkraam in het algemeen wonderlijk in-een-vloeien”(21).

Engels verdedigt het revolutionaire Marxisme en gaat te keer tegen de Duitse reformisten, de Franse possibilisten, de Engelse Fablers, — gaat te keer tegen de ultra-linksen en tegelijkertijd kritiseert en corrigeert hij met buitengewone vastheid en geduld de fouten van de leiders van de proletarische partij, — mensen van het type van de Wilhelm Liebknecht's en Bebel's, Lafargue's en Guesde's.

Deze onvermoeide strijd van Engels tegen het opportunisme en vooral zijn onverzoenlijke houding daartegenover, heeft hem bij enige van de door hem aangevallen leiders de bijnaam van de „grootsten vlegel in Europa" opgeleverd. En deze hartstocht van Engels: een „vlegel" voor de zaak van de partij, voor de zaak van de revolutie te zijn, moeten wij allen van hem leren.

Niemand wenste zo zeer de aaneensluiting van de voorhoede van de arbeidersklasse in de rijen van één arbeiderspartij als Engels. Hij wenste dit even sterk, als ook wij dit heden wensen, maar hij wist en zag, dat de vereniging op een beginselloze grondslag de arbeidersklasse verzwak., Wat heeft men er aan, als het proletariaat zich in de rijen van een massapartij zal bevinden, wanneer

deze partij het proletariaat in de valstrik van de samenwerking met de bourgeoisie sleept?

In 1882 juichte Engels het toe, dat het in Frankrijk was gekomen tot de scheuring met Malon en Brousse, die de klassenstrijd hadden opgegeven, het proletarische karakter van de beweging opgeofferd en de breuk onvermijdelijk hadden gemaakt.

„Des te beter' — zegt Engels, „eenheid is een prachtige zaak, zolang zij mogelijk is, maar er zijn zaken, die hoger dan de eenheid zijn”(22)

Wij achten het noodzakelijk, juist nu aan deze woorden van Engels te herinneren, nu wij hier, op dit Congres, het vaandel van de politieke eenheid van de internationale arbeidersklasse omhoog hebben geheven.

Door het referaat, dat kameraad Dimitrov op het Congres heeft gehouden, heeft het Congres bijzonder duidelijk de nadruk gelegd op zijn wil tot de strijd voor één arbeiderspartij in de gehele wereld. Maar deze partij is slechts mogelijk op de grondslag van een principiële eenheid, niet echter op de grondslag van een voos blok van kleinburgerlijke en proletarische elementen naar het voorbeeld en het evenbeeld van de 2de Internationale. Wij herinneren de duizenden, tienduizenden en honderdduizenden sociaaldemocratische arbeiders, die zich als aanhangers en leerlingen van Marx en Lenin beschouwen, er aan, dat wij tezamen met hen een aan onze klasse zouden begaan, indien wij die pseudo-eenheid herstellen, die tot de catastrofe van de 4e Augustus 1914, - tot het blok van een deel van de arbeidersklasse met de bourgeoisie heeft geleid, en die in laatste instantie de overwinning van het fascisme heeft vergemakkelijkt. Zulk een eenheid heeft de arbeidersklasse niet nodig! Wij wensen die eenheid, waarvoor onze leermeester Friedrich Engels zijn gehele leven heeft gestreden. Wij zullen alle krachten inspannen om die eenheid te bereiken en wij zullen ze bereiken.

Maar deze eenheid kan alleen een partij bereiken, die door haar stijgende activiteit het vertrouwen van de massa verovert, die bij het stelling nemen ten

opzichte van de massabewegingen elk schematiseren en elk simplistisch zijn uit de weg ruimt. Voor zulk een partij heeft Engels gestreden. Hij geselde onbarmhartig de passiviteit en de lijdelijkheid als een van de schadelijkste vormen van het opportunisme. In zijn briefwisseling met arbeidersleiders herhaalt hij onvermoeid: de partij moet onder alle omstandigheden handelen, deelnemen aan het gehele politieke leven van het land, gebruik maken van elk feit van de binnenlandse en buitenlandse politiek, als een aanleiding tot actief ingrijpen; steeds en overal met de massa zijn, op elk ogenblik, tijdig de juiste strijdleuze opstellen, uitgaande van dezelfde massa, naar gelang de beweging groeit, de leuze door een nieuwe vervangen, dat is de fundamentele tactische regel voor de proletarische partij, die Engels eist.

Een partij, die in de enge, afgesloten kring van haar geestverwanten leeft, die buiten datgene staat, wat het volk beweegt, die niet weet vast te grijpen, wat op een gegeven moment de massa in beroering brengt, die de krachten en verwachtingen van het volk niet in precieze, begrijpelijke leuzen weet samen te vatten, zulk een partij zal niet in staat zijn om zich aan het hoofd van de massabewegingen te plaatsen.

Engels doet een bijzonder scherpe aanval op hen, die op het beslissende ogenblik van de strijd van de massa in gebreke blijven. Naar aanleiding hiervan zegt Engels rechtstreeks, dat de partij, die zulk een beslissend moment uit het oog verliest, - die dán niet ingrijpt, - voor enige tijd begraven zal zijn.

Passiviteit en lijdelijkheid, achter het masker van de „linkse" frase, verbergen zich in de praktijk dikwijls achter een spelen met conspiratie, — met een zich zelf opsluiten in de illegale organisatie, een degenereren tot Karbonarisme, dat aan de geest van de arbeiderspartij vreemd is. Anderzijds verlammen het parlementaire kretinisme, de aanpassing tot iedere prijs aan de burgerlijke legaliteit, het ontkennen van de betekenis van de illegale organisatievormen, de vrees voor het geweld, op hun beurt de strijdvaardigheid van de arbeidersklasse.

Engels strijdt tegen het optreden van *beide* soorten van passiviteit. Hij leert de proletarische partij: alzijdig gebruik te maken van de burgerlijke legaliteit in het belang van het bijeenbrengen van de krachten van de arbeidersklasse om haar voor te bereiden voor de strijd voor de dictatuur van het proletariaat, om op deze wijze de burgerlijke legaliteit tot een wapen van de strijd tegen de bourgeoisie te maken. Hij ontmaskert het Bakoenistische-Blanquistische samenzweerdensdom, dat door de internationale politie tegen de arbeidersorganisaties wordt uitgespeeld. Hij raadt de arbeidersorganisaties aan, bijzonder waakzaam te zijn met betrekking tot spionnen en provocateurs, die daarin binnendringen. En tegelijkertijd spaart hij zijn slagen niet, gericht tegen die sociaaldemocraten, die, om zich bij de regering bemind te maken, verkondigen, dat de arbeidersklasse geen partij van het revolutionaire geweld is. . . . .

„schimpen op het geweld“, - schrijft Engels verontwaardigd, - „als op iets, dat op zichzelf ontoelaatbaar is, terwijl wij allen toch weten, dat er tenslotte zonder geweld niets valt te bereiken!”(23)

Engels staat er op, dat de proletarische beweging van alle vormen van strijd tegen de klassenvijand gebruik zal weten te maken. En deze aanwijzingen van Engels heeft de partij van de Bolsjewiki, onder leiding van Lenin en Stalin, verwezenlijkt in die geweldige 25-jarige ervaring van de verbinding van de legale en illegale vormen van het werk, die, zoals bekend is, aan de organisatorische besluiten van het 2de Congres van de Komintern ten grondslag ligt.

Hebben onze secties van deze aanwijzingen en deze ervaring een volkomen gebruik gemaakt? Neen, zij hebben dit niet gedaan. Vele kameraden hebben de overtuiging, dat er onder de verhoudingen van de fascistische terreur geen plaats is voor „legale“ aanknopingspunten voor het werk, voor een legaal optreden van de arbeidersbeweging, voor de ontplooiing van een brede massastrijd. Maar het fascisme is immers genoodzaakt tot het scheppen van een massabasis, zijn eigen massa-organisaties op te richten en tot sociale demagogie zijn toevlucht te

nemen. Vandaar de taak van de communisten om in de fascistische massa-organisaties binnen dringen, de fascistische sociale demagogie tegen de fascistische dictatuur te doen keren en op deze wijze de massa-basis van fascisme te ondermijnen. Men kan niet in de massa binnen dringen zonder een dagelijks, systematisch werk in de fascistische massa-organisaties, zonder het verbinden van de legale en de illegale vormen van het werk.

En eveneens is het onjuist, te menen, dat wij in de landen met een legale arbeidersbeweging geen illegale organisaties kunnen gebruiken. De ondernemers-terreur in alle landen dwingt ons om de cellen in de bedrijven illegaal te organiseren. Het vergrote fascistische gevaar dwingt de „legale“ communistische partijen om alle maatregelen te treffen voor het geval van overgang naar de illegaliteit, ten einde niet de fouten van de Italiaanse en de Duitse communistische partijen te herhalen. Men moet er aan denken, dat de eenheidsfrontbeweging de meest opgejaagde en vervolgte communistische partijen uit zich zelf „legaliseert“ dat de massastrijd de in de diepste conspiratie verborgen partijen aan de oppervlakte zal brengen.

Een van de variëteiten van het schematiseren en vereenvoudigen, waartegen Engels streed, is het mechanisch toepassen van de tactische stellingen zonder rekening te houden met de bijzondere voorwaarden in elk land afzonderlijk. Wij zijn een wereldpartij van het proletariaat, een partij, die opgebouwd is op de grondslag van de ware politieke en organisatorische eenheid, een partij, die de gehele ervaring van de internationale arbeidersbeweging samenvat en veralgemeent, een partij, die een werkelijke internationale, op de belangengemeenschap van het internationale proletariaat steunende tactiek bezit. Deze internationale tactiek sluit evenwel door de bijzonderheden van de ontwikkeling van de afzonderlijke landen bepaalde verschillen niet uit. De internationalisering van de ervaring van de internationale arbeidersbeweging betekent niet het uitwerken van een sjabloon, dat op de arbeidersbeweging van alle landen op gelijke wijze van toepassing is. Hij, die meent, dat het voldoende

is om enige kant-en-klare formules in zijn zak te hebben, om de gehele internationale arbeidersbeweging over één kam te scheren, internationaliseert de arbeidersbeweging niet, doch doet haar verstarren en staat haar ontwikkeling in de weg.

Engels was de klassieke figuur van de werkelijke internationale leider, die het geheim: het internationale karakter van onze communistische beweging op de juiste wijze wordt verbonden met het in aanmerking nemen van haar nationale bijzonderheden, tot in de volmaaktheid beheerste. Hij was nauw verbonden met de Duitse arbeidersbeweging; hij kende uitstekend alle détails van de Franse arbeidersbeweging; hij nam van 1844 af een levendig aandeel aan de strijd van het Engelse proletariaat; hij bestudeerde ernstig de Amerikaanse arbeidersbeweging (hij was zelf aan de overkant van de Oceaan); hij was een bijzonder goed kenner van de voorwaarden en de gang van de proletarische strijd in Italië en in de Pyrenese landen; hij interesseerde zich ten zeerste voor de revolutionaire beweging van Rusland, van de West- en de Zuid-Slavische landen.

Juist deze diepgaande kennis van de toestand in de afzonderlijke landen veroorloofde het Engels, de arbeidersbeweging van deze landen op de juiste wijze te leiden, een werkelijke leider en organisator van de proletarische Internationale te zijn.

“De bevrijding van de Italiaanse boeren — schreef Engels aan Bovio “zal zich niet in dezelfde vorm voltrekken als die van de Engelse fabrieksarbeiders, maar hoe meer de ene zowel als de andere zich zullen bedienen van de aan hun verhoudingen eigen vormen, des te meer zal dit met het wezen van de zaak overeenkomen”(24)

Dat zijn hoogst belangrijke tactische aanwijzingen van Engels, bezien in het licht van ons groot tijdvak, in het licht van de taak, waarvoor het Congres staat. *Engels leerde ons*: bij het bepalen van onze tactiek ten opzichte van de levende revolutionaire processen in het leven van de volkeren niet aan te komen met

bedachte schema's, niet met een van te voren vastgestelde maatstaf, — maar op grond van de diepgaande studie van de gegeven constellatie van de klassenkrachten in ieder land afzonderlijk, op ieder gegeven ogenblik rekening te houden met de toestand van iedere afzonderlijke klasse, van elk van haar groepen, het totaal van alle klassentegenstellingen en de methoden, waarop het proletariaat daarvan gebruik moet maken, te bestuderen en daarbij onvoorwaardelijk rekening te houden met de internationale toestand in zijn geheel.

Engels leerde ons: een strijdvaardige partij te zijn, een handelende partij en in de ogenblikken van opgang van de golf van de beweging, als ook bij het voorbijgaand terugrollen daarvan, dat bijzondere te weten te vinden, dat de massa levendig aangrijpt en de partij veroorlooft, haar verbinding met de arbeidersklasse en de werkers uit te breiden en te versterken; dat haar veroorlooft, niet slechts tot de beweging te gaan, wanneer zij is begonnen, maar ook de beweging voor te bereiden en te organiseren, en door het vertrouwen te winnen van de massa, zich aan haar hoofd te plaatsen; hij leerde ons: te weten, hoe op iedere, de massa in beroering brengende gebeurtenis moet worden gereageerd, geweldige bewegingen kunnen worden ontplooid, tot beslissende gevechten opgevoerd, en hoe daardoor de partij tot die kracht kan worden gemaakt, die alle werkers imponeert en die bij hen het vertrouwen in hun eigen krachten verhoogt.

Engels leerde ons: in ogenblikken der overwinning niet te praten, het hoofd niet te verliezen in ogenblikken van tijdelijke nederlaag. In het geval van een nederlaag niet te vrezen om weer van het begin af te beginnen, maar te beginnen in het vaste geloof, dat wij de tweede maal de overwinning zullen behalen,

Engels leerde ons: een zodanige massapolitiek te volgen, die aan de levensbelangen van de breedst mogelijke massa van de werkenden beantwoordt, die de aaneensluiting van de boerenmassa en de werkers uit de stad om het proletariaat heen bevordert. In de tegenwoordige situatie betekent dit voor ons

allen: het tot stand brengen van het volksfront tegen het fascisme in de kapitalistische landen, zowel als het front van de volkeren tegen de oorlog in het internationale strijdperk.

Engels leerde ons: de toestand nuchter te beoordelen, - niet vooruit te snellen, zolang de brede massa niet in de beweging is betrokken; maar ook niet achter deze massa aan te hinken, onze eigen tactiek niet naar het meest achterlijke deel van de massa te richten; door vastberadenheid en snelheid van handelen deze massa voorwaarts weten te drijven, ieder succes van de beweging te verankeren en het tot het uitgangspunt te maken van nieuwe successen.

Engels leerde ons: te strijden voor iedere duimbreedte van de veroveringen van de arbeidersklasse, - gebruik te maken van elke tegenstelling in het kamp van onze vijanden, - nooit het klassenkarakter van de partij en het belang van de versterking van het proletariaat prijs te geven, overal in die organisaties te zijn, waar zich de arbeidersmassa bevindt, illegale en legale strijdmethoden toe te passen – hetgeen onder de tegenwoordige omstandigheden betekent, de illegale organisatie door de uitbreiding van haar legale invloed onder de massa te versterken, en deze invloed door het versterken van de illegale organisaties uit te breiden.

Wij leven en strijden in een onvergelijkkelijk ingewikkelder situatie dan de situatie, die er in de tijd van Engels bestond. Maar de uiterst rijke tactische nalatenschap van Engels behoudt voor ons ook in deze nieuwe situatie haar betekenis. De communisten zullen nog lange tijd uit deze nalatenschap putten en Engels' aanwijzingen op bolsjewistische wijze in de daad omzetten.

Betekent dit: dat deze aanwijzingen voldoende zijn voor het bepalen van onze tactiek? Natuurlijk niet. Evenals Marx was ook Engels krachtens de historische voorwaarden nog niet in staat, een volledige wetenschap van de strategie en de tactiek van het revolutionaire proletariaat te scheppen, en zij hebben die ook niet geschapen. Maar aan deze, door het genie van Lenin en Stalin geschapen wetenschap liggen de prachtige gedachten over strategie en tactiek ten

grondslag, die de grote grondleggers van het communisme hebben ontwikkeld en naar de mate van hun krachten in het leven hebben omgezet.

3. WIJ ZETTEN HET WERK VAN ENGELS VOORT.

Wij communisten zetten het werk van Engels voort.

De grote, onoverwinnelijke kracht van de door Engels en Marx geschapen revolutionaire leer ligt hierin, dat deze leer tezamen met het strijdende proletariaat leeft en zich verder ontwikkelt, door zijn nieuwe ervaring wordt verrijkt en in de strijd tegen zijn vijanden wordt gescherpt.

De leiders van de 2de Internationale bleken niet in staat om het Marxisme verder te ontwikkelen. Zij vatten de leer van Marx en Engels niet op als leidraad voor de revolutionaire actie van het proletariaat, niet als de leer van de noodzakelijkheid van der voorbereiding van de massa voor de gewelddadige omverwerping van de heerschappij van de bourgeoisie en van de opheffing van de klassen in het algemeen. Enige van de leiders van de 2de Internationale herzagen het Marxisme, „vulden het aan" met de bewering, dat de ontwikkeling van het kapitalisme niet door een verscherping van de klassentegenstellingen, doch integendeel door de verzachting daarvan wordt begeleid. Anderen van hen, die met het woord de juistheid van de fundamentele stellingen van het Marxisme erkenden, maakten deze stellingen tot een dogma, dat de verzoening met de kapitalistische werkelijkheid, de ondersteuning van de reformistische praktijk moest rechtvaardigen. Deze mensen noemden zich Marxisten, maar het Marxisme werd door hen verminkt, vervlakt, zijn revolutionaire geest eruit gesneden. Zo werd door de theorie en de praktijk van de 2e Internationale in steeds toenemende mate die vulgaire, kleinburgerlijke pseudo-wijsheid gereproduceerd, waartegen Engels zijn gehele leven heeft gestreden. De leiders en de ideologen van de 2e Internationale zetten niet het werk van Engels, maar dat van zijn vijanden voort.

Engels is in het midden van de jaren '90 van ons heengegaan. Maar juist in deze jaren begon Lenin zijn revolutionaire werkzaamheid, Lenin, wiens naam tot leidster van het gehele internationale proletariaat werd.

Marx en Engels leefden, werkten en streden in het tijdperk van het vóór-monopolistische kapitalisme, toen de ontwikkeling van de burgerlijke maatschappij in het algemeen in opgaande lijn ging, in het tijdperk van de nationale oorlogen en het voltooiën van de burgerlijke revoluties in West-Europa, in het tijdperk, toen Engeland nog zijn voorrang handhaafde op het gebied van de wereldhandel en de industrie, en toen de voorhoede van het wereldproletariaat nog door het Duitse proletariaat werd gevormd, in het tijdperk, toen de arbeidersbeweging zich als zelfstandige politieke beweging formeerde, toen zich de proletarische partijen eerst vormden. Dit tijdperk leverde Marx en Engels alle noodzakelijke elementen om het proletariaat met het machtige wapen van de revolutionaire theorie uit te rusten.

Maar Marx en Engels hebben er nooit aanspraak op gemaakt, dat zij precies de marsroute van de proletarische revolutie van te voren konden vaststellen, - dat zij haar een nauwkeurig tactisch reglement konden voorschrijven, - antwoord geven op vragen, die in de verhoudingen van dat tijdperk onoplosbaar waren. Engels, die schitterende bladzijden heeft gewijd aan de ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap, heeft zich meer dan eens vrolijk gemaakt over hen, die het gebied van de wetenschap verlieten en over de „architectonische bouw van de toekomstmaatschappij" gingen peinzen. Hij heeft meer dan eens geschreven, dat hij zich geen zorgen maakte over de „mensen van de toekomstmaatschappij, die in elk geval niet dommer dan wij zullen zijn”.

Over de kritiek van Marx op het kapitalisme schreef Engels:

“De resultaten van zijn kritiek bevatten overal eveneens de kiemen van de zogenaamde eindleuzen, voor zover zulke leuzen in het algemeen heden ten dage mogelijk zijn”(25) .

Dit geldt natuurlijk ook ten volle voor de werken van Engels zelf. En deze geniale ideeën, schetsen, ontwerpen, kiemen, waaraan de pedanten en filisters van de 2e Internationale in hun blindheid voorbij gingen, hebben de grote

Bolsjewiki Lenin en Stalin verder ontwikkeld en tot een harmonische leer uitgebouwd.

Voor Lenin was het Marxisme geen dogma, maar een leidraad voor de revolutionaire actie. Reeds aan het eind van de vorige eeuw schreef Lenin in verband met de strijd om het partijprogramma:

“Wij beschouwen de theorie van Marx in het geheel niet als iets dat afgesloten en onaantastbaar is; wij zijn er integendeel van overtuigd, dat zij slechts de eerste stenen heeft gelegd van die wetenschap, die de socialistten in elke richting verder moeten uitbouwen, indien zij niet bij het leven ten achter willen blijven”(26).

Reeds in het „Kapitaal" werd het reusachtige toenemen van de kapitalistische monopolies voorspeld. In de laatste geschriften van Engels (b.v. het „Ontwerp over de beurs") vindt reeds een poging om een reeks nieuwe verschijnselen in de economie van het kapitalisme te karakteriseren. Maar Engels stierf en had dus niet de gelegenheid om de bijzonderheden van het imperialistische stadium van het kapitalisme, dat reeds in de jaren '90 een aanvang had aangenomen, bloot te leggen.

Het monopolistische, verrottende kapitalisme, een nog nimmer aanschouwde verscherping van alle kapitalistische tegenstellingen, - de algemene crisis van het kapitalisme, wier uitgangspunt de wereldoorlog van de jaren 1914—1918 en de overwinning van de Oktoberrevolutie was, waardoor een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de mensheid werd geopend - en de overwinning van het socialisme in de Sovjet-Unie, - dat is het nieuwe, dat door de Marxisten theoretisch veralgemeend moest worden, om daarmee het proletariaat voor zijn verdere strijd te wapenen.

In het onderhoud met de Amerikaanse arbeidersdelegatie heeft Stalin op enige weinige bladzijden een samengedrongen karakteristiek gegeven van de bijdrage, die Lenin aan de schatkamer van het Marxisme heeft geleverd. Deze bladzijden, gering in aantal, moet men lezen en herlezen; zij wegen tegen vele boeken op.

Stalin vat de inhoud van de door Lenin gekenmerkte étappe in de ontwikkeling van het Marxisme samen: de analyse van het imperialisme als de laatste fase van het kapitalisme; verdere uitwerking van wat de hoofdzaak is van het Marxisme; van de leer van de proletarische dictatuur; uitwerking van het vraagstuk van de vormen en methoden van de socialistische opbouw in de periode van de proletarische dictatuur; het scheppen van een gesloten systeem van de hegemonie van het proletariaat; uitwerking van het nationale en koloniale vraagstuk als het vraagstuk van de reserves van de proletarische revolutie; het scheppen van de leer van de partij.

Lenin komt de verdienste toe: het standpunt van de communisten tegenover de imperialistische oorlogen te hebben bepaald, een standpunt, dat hij vastlegde in de leuze: het omzetten van de imperialistische oorlog in de burgeroorlog. En daar moet men des te sterker de nadruk op leggen, omdat er pogingen werden gedaan om de zaken zo voor te stellen, alsof Engels de opsteller van deze leuze zou zijn geweest. Dat is niet juist, kameraden. Engels heeft te veel verdienste tegenover de internationale arbeidersklasse, dat men hem iets zou moeten toeschrijven, wat hij niet heeft gezegd. Engels leefde niet in het tijdperk van het imperialisme; hij moest in hoofdzaak vastleggen, hoe het internationale socialisme stelling moest nemen tegenover de nationale oorlogen. Indien de Bolsjewiki de werken van Engels uit de jaren '90 dogmatisch hadden opgevat, dan zouden zij tegenover de imperialistische oorlogen nooit het Marxistisch standpunt hebben kunnen ontwikkelen, zoals Lenin dit heeft gedaan. Lenin, en Lenin alleen, heeft het principieel nieuwe en enig juiste standpunt gegeven, zowel wat betreft het karakter van de imperialistische oorlogen als het standpunt van de proletarische partij daartegenover. En juist, omdat wij het aandenken van onze grote leermeester Engels in ere houden, zijn wij er tegen, een heiligenverering met hem te drijven en de historische waarheid te verzwijgen of te verfraaien.

Het werk van Lenin, die het Marxisme op een hogere trap verhief, werd in iedere richting door Stalin voortgezet. In de geschriften, redevoeringen, in de gehele werkzaamheid van Stalin en van de door hem geleide internationale partij van het bolsjewisme leeft, groeit en verrijkt zich de Marxistische-Leninistische theorie, waarvan een van de grondleggers Engels is geweest.

Stalin ontwikkelde het Marxisme met betrekking tot een van de kernvraagstukken van ons tijdvak: tot het vraagstuk van de opbouw van het socialisme in één land. De Bolsjewiki klampten zich niet vast aan de oude formuleringen van Engels, die golden voor een andere, een reeds ver achter ons liggende trap van de ontwikkeling. Onder de leiding van Stalin versloegen zij de Trotskisten en de Zinowjewisten, die poogden deze formuleringen tegen de proletarische revolutie te gebruiken. Lenin heeft bewezen, dat bij de ongelijkmatige, sprongsgewijze kapitalistische ontwikkeling onder de voorwaarden van het imperialisme de overwinning van het socialisme in één land mogelijk is. Stalin ontwikkelde, verdedigde en verwezenlijkte deze theorie. “Wat Engels in de jaren '40 van de vorige eeuw onder de verhoudingen van het vóór-monopolistische kapitalisme in één enkel land voor niet uitvoerbaar en voor onmogelijk hield, dat werd in ons land, onder de verhoudingen van het imperialisme, uitvoerbaar en mogelijk.

“Natuurlijk: indien Engels nog in leven was zei Stalin in de 15e Conferentie van de K.P.S.U. “zou hij zich niet hebben vastgeklampt aan de oude formulering, maar zou hij integendeel onze revolutie in ieder opzicht hebben toegejuicht en hebben gezegd: Naar de duivel met alle oude formuleringen, leve de zegevierende revolutie in de Sovjet-Unie!”(27).

Nóch in de „Kritiek van het Program van Gotha“, nóch in de geschriften van Engels, noch in Lenins „Staat en Revolutie“ werden die concrete vraagstukken van de eerste fase van het communisme gesteld, die Stalin stelde en die hij met de grootste koenheid en diepzinnigheid oploste.

Wij begonnen het socialisme op te bouwen in een land, dat straatarm en verwoest was, in een land, dat van de bourgeoisie een laag technisch economisch peil had geërfd, een land, dat door kapitalistische staten is omgeven. En bovendien begonnen wij het socialisme op te bouwen als de eersten in de geschiedenis van de mensheid.

En Stalin, die de leer van Marx, Engels en Lenin verder ontwikkelde en haar op scheppende wijze in het leven omzette, heeft als eerste het tot eenheid gevormde en diep doordachte plan van het socialistisch offensief in ons land uitgewerkt; hij heeft het vraagstuk van de socialistische industrialisatie uitgewerkt als de voorwaarde van de overwinning van het socialisme in de Sovjet-Unie; het vraagstuk van het stelsel van de kolchozen als de weg van de socialistische omvorming van de boeren onder de proletarische leiding; van de étappes en middelen van de vernietiging van de kapitalistische elementen van de politiek van de beperking van deze elementen tot de politiek van de likwidatie van de koelakken als klasse; het vraagstuk van de organisatie van de arbeid onder de verhoudingen van de socialistische opbouw en dat van de strijd tegen de kleinburgerlijke gelijkmakerij; het vraagstuk van de voorwaarden en wegen van de vernietiging van de kapitalistische overblijfselen in het bewustzijn van de mensen en dat van de opbouw van de nieuwe socialistische cultuur. Stalin heeft getoond, dat het opbouwen van het socialisme in de eerste plaats betekent: het versterken van de proletarische dictatuur, - en dat het versterken van de proletarische dictatuur en de successen van de socialistische opbouw de opbloei van de proletarische democratie met zich meebrengen. En al deze theoretische leerstellingen van Stalin werden door de Bolsjewiki onder zijn leiding in vlees en bloed omgezet.

Zulke werken en redevoeringen van Stalin, als zijn verslagen in de partijcongressen, als zijn redevoering in de Conferentie van de Marxistische agronomen, als zijn beroemde "Zes Voorwaarden", als het Stalinistische kolchos-statuut, als de door hem ontworpen veranderingen in de

Sovjetgrondwet, als zijn redevoering over de nieuwe mensen, die de techniek beheersen, -kortom: elk optreden van Stalin is niet alleen een mijlpaal op de weg van de socialistische opbouw in de Sovjet-Unie: het is tevens een mijlpaal, die de verrijking en verdieping van de Marxistische-Leninistische theorie aangeeft. Aan de hand van deze werken leren de vooraanstaande arbeiders aller landen en zullen zij verder leren.

Stalin geeft een toonbeeld van de politiek van de proletarische staat, die de klasseloze socialistische maatschappij onder de verhoudingen van de kapitalistische omsingeling opbouwt. Stalin werkt de grondslagen uit van de politiek van de proletarische wereldpartij, - van de Communistische Internationale, onder de verhoudingen van de algemene crisis van het kapitalisme en de strijd van twee systemen, het kapitalisme en het socialisme. Aan de hand van de Chinese revolutie heeft Stalin het vraagstuk uitgewerkt van de concrete weg van het uitgroeien van de nationaal-revolutionaire bewegingen in de Sovjetrevolutie. Stalin heelt de leer van Marx, Engels, Lenin van de overgangperiode van het kapitalisme naar het socialisme op een hogere trap verheven.

Lenin en Stalin bepaalden zich niet bij de afzonderlijke schetsen van Marx en Engels over de vraagstukken van strategie en tactiek. In zijn boek „Over de grondslagen van het Leninisme“* dat op de tafel behoort te liggen van iedere proletarische revolutionair in de gehele wereld, schreef Stalin, dat eerst “.....in de periode van het openlijk optreden van het proletariaat, in de periode van de proletarische revolutie, toen het vraagstuk van het ten val brengen van de bourgeoisie een vraagstuk van de directe praktijk werd, toen het vraagstuk van de reserves van het proletariaat (strategie) één van de meest brandende vraagstukken werd, toen alle strijd en organisatievormen de parlementaire en buitenparlementaire (tactiek) — volkomen duidelijk naar voren traden, eerst in deze periode kon er een vastomlijnde strategie en een volledige tactiek van de proletarische strijd worden uitgewerkt”(28)

Lenin en Stalin komt de verdienste toe, dat zij zich er niet toe beperkten, de afzonderlijke tactische leerstellingen van Marx en Engels op te frissen, maar dat zij die verder hebben ontwikkeld en de strategie en de tactiek van het Leninisme, de volledige wetenschap van de leiding van de revolutionaire strijd van het proletariaat hebben geschapen.

Veertig jaar zijn er sinds de dood van Friedrich Engels verlopen. Welk een ontzaglijke weg heeft de Internationale arbeidersbeweging, heeft de gehele mensheid in deze jaren afgelegd! Op de plaats van de oude tsaristische despotisme trad het grote land, waar het socialisme wordt opgebouwd. De eeuwenoude Chinese muur stort ineen: het 400 miljoen tellende Chinese volk is in beweging gebracht, het vaandel van de Sovjetrevolutie waait over 6 provincies van China met een bevolking van ongeveer 100 miljoen mensen.

Over de gehele kapitalistische wereld groeit en breidt zich uit, onder invloed der successen van het socialisme in de Sovjet-Unie, de machtige beweging van de werkers naar het socialisme. De bourgeoisie van de kapitalistische landen verwoest landen en steden, laat voor de onderdrukte volkeren de middeleeuwse folterkamers weer oprichten, zaait een orkaan van haat en verbolgenheid onder alle onderdrukten. De 1ste Internationale van Marx en Engels bestaat niet meer. De 2e Internationale valt uit elkaar als vergaan weefsel. Maar de mensen van de arbeid sluiten zich steeds vaster aaneen om de 3e, de Communistische Internationale, de Internationale van Marx en Engels, Lenin en Stalin, — de Internationale van het overwinnende socialisme in de Sovjetunie, de Internationale van de proletarische revolutie over de gehele wereld.

“Ik meen schreef Engels in 1874, - “dat de volgende Internationale, - nadat de werken van Marx in de loop van een reeks van jaren hun invloed zullen hebben uitgeoefend, zuiver communistisch zal zijn en onvoorwaardelijk onze beginselen zal naar voren brengen”(29).

Deze Communistische Internationale is hier in de zaal vertegenwoordigd. Zij omvat meer dan 60 landen, zij telt miljoenen aanhangers, die zich onder de

invloed van de communistische partijen bevinden onder alle naties en rassen, in alle uithoeken van de aardbol. De leer van Marx en Engels heerst onverdeeld op een zesde deel van de aarde; vóór haar is een machtige staat, een socialistische huishouding met miljarden-rijdommen; vóór haar is een land met een bevolking van 170 miljoen. Die leer verbreekt in alle landen de boeien van de slaven, opdat zij de gehele wereld zullen beheersen.

Gewapend met deze leer, ondanks de terreur, de martelingen en de vervolgingen, organiseren de communisten de proletariërs, de werkers, de koloniale staven, sluiten hen aaneen, verheffen hen tot de strijd en voeren hen naar de overwinning. De Communistische Internationale is de leidster en het anker van de hoop geworden ter redding van de mensheid uit de nood, het fascisme en de oorlogen.

Leve de Communistische Internationale (stormachtig applaus), de grote, onoverwinnelijke partij van Marx en Engels, Lenin en Stalin!

(Stormachtig applaus, overgaande in een ovatie, die enige minuten aanhoudt. Alle gedelegeerden verheffen zich van hun zetels. De „Internationale" en de „Carmagnole" worden gezongen.)

Noten:

- 1) Lenin: „Friedrich Engels". Complete Werken, Deel I, blz. 414, 3e druk. ', Staatsuitgeverij, Moskou (Russisch).
- 2) Engels: „De oorsprong van het gezin, de particuliere eigendom en de staat", blz. 174. Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R. Moskou.
- 3) F. Engels: „Des heren Eugen Dühring's omwenteling van de wetenschap' blz. 275, Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R. Moskou 1934.
- 4) F. Engels: „De toestand van de arbeidende klasse in Engeland", Marx Engels, Complete Uitgave, eerste afdeling, Deel IV, blz. 84 e.v.
- 5) F. Engels: „De oorsprong van het gezin, de particuliere eigendom en de staat" , blz. 170: Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R., Moskou 1934.
- 6) F. Engels.. „Inleiding tot Marx' Burgeroorlog in Frankrijk („Keur uit de werken van Karl Marx", Deel II Moskou 1934, blz. 472.
- 7) Lenin: „Staat en Revolutie". (Uitgave „Pegasus", Amsterdam, 1933, blz. 55.
- 8) Fr. Engels: „De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap". (Uitgeverij Pegasus, Amsterdam 1934; blz. 73.
- 9) F. Engels: „Des heren Eugen Dühring omwenteling van de wetenschap" (blz. 277* Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R., Moskou.
- 10) l.c. ,blz. 289.
- 11) Marx-Engels, Complete Uitgave, derde afdeling, Deel I, blz. 50.
- 12) Jules Favre — Franse burgerlijke republikein, advocant', 1870 minister, de rechterhand van Thiers bij het onderdrukken ..... (laatste tekst onleesbaar)
- 13) Felix Pyat — Franse kleinburgerlijke radicaal.
- 14) uit Engels' redevoering in de Londense Conferentie (1ste Internationale. Het origineel bevindt zich in het Marx-Engels-Lenin-Instituut te Moskou.

- 15) Lenin: Complete Werken, Deel XVII, blz. 30: „De briefwisseling van Marx en Engels“.
- 16) Marx-Engels: Brieven aan A. Bebel, VV. Liebknecht, K. Kautsky e.a. (blz. 275 e.v., Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R., Moskou 1925; Red.).
- 17) Lenin: „Resultaten van de discussie over de zelfbeschikking“ Complete Werken, Deel XIX, blz. 269. 18) Lenin l.c. blz. 269.
- 19) uit de brief van Engels aan Gerson Trier, van 18 December 1889; (het origineel bevindt zich in het Marx-Engels-Lenin-Instituut).
- 20) Lenin: „De „linkse“ stroming, een kinderziekte van het communisme (Uitgave „Pegasus“, Amsterdam, 1933, blz. 49—50).
- 21) Marx-Engels: Karakterbeelden uit de Londense Duitse emigratie, 1852. (Het origineel bevindt zich in het Marx-Engels-Lenin-Instituut).
- 22) Marx en Engels: Complete werken, blz. 253. Brief van Engels aan Bebel van 28 Oktober 1882. Partij-uitgeverij 1935, Moskou.
- 23) Marx-Engels: Brieven aan A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kalttsky e.a. (blz. 103, Coöperatieve Uitgeverij van buitenlandse arbeiders in de U.S.S.R Moskou.
- 24) Brief van Engels aan Bovio, van 16 April 1872. (Het origineel bevindt zich in het Marx-Engels-Lenin-Instituut).
- 25) Engels: „Bijdrage tot het woningvraagstuk“, Berlijn, 1932, blz. 111.
- 26) Lenin: Complete Werken, Deel blz. 492: „Ons Programma“ (Russisch) .
- 27) Stalin: „Over de sociaaldemocratische afwijking in onze partij” zie het Verzamelwerk „Over de oppositie“, blz. 379; Staatsuitgeverij, Moskou 1928 (Russisch).
- 28) Stalin: „Over de grondslagen van het Leninisme“ blz. 63 en 64, Uitgeverij „Pegasus“, Amsterdam.
- 29) Marx en Engels, Verzamelde Werken, Deel XXVI, blz. 374; Brief van Engels aan Friedrich Albert Sorge.

VAN
FRIEDRICH ENGELS
VERSCHENEN IN DE
MARXISTISCHE
BIBLIOTHEEK

HET COMMUNISTISCH MANIFEST
DOOR MARX-ENGELS 25 cent

BEGINSELEN VAN HET
COMMUNISME 25 cent

DE ONTWIKKELING VAN HET
SOCIALISME VAN UTOPIE TOT
WETENSCHAP 40 cent

LUDWIG FEUERBACH EN HET
EINDE VAN DE DUITSE KLASSIEKE
FILOSOFIE 25 cent

UITGEVERIJ „PEGASUS”
HEMONYSTRAAT 5 — AMSTERDAM Z.
GIRO 173127

PRIJS 15 CENT